

KİTAP TANITIMI:

Burcu Belli, *Osmanlı'da Fuhuş II. Abdülhamid Dönemi'nde Kayıtlı Fuhuş, Devlet ve Modernlik (1876-1909)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2021, III+259s.

ISBN: 978-975-333-388-7

Anıl GÖÇ*

İncelememize konu olan kitap, yazarın doktora tezine dayanmaktadır.¹ Kaynakların sınırlılığı dolayısıyla araştırılması oldukça çetrefilli bir konu seçilmiştir. Zira değil sıradan bir Osmanlı kadını, hanedana mensup kadınlar hakkında bile kaynaklarda bilgi bulmak, hatta gazetelerde adlarının anıldığını bile görmek nadirattandır. Hanedan kadınlarının dahi ancak doğum ve ölüm gibi olaylar vesilesiyle adları anılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı'da büyük ölçüde kadınların başrolde olduğu fuhuş gibi bir konuyu incelemek daha en baştan birçok yönden zorluğu içerisinde barındırmaktadır.

Beş bölümden oluşan kitabın temel sorusu 1879 ve 1884 tarihli fuhuşla ilgili iki nizamnamenin hangi koşullar altında, ne saiklerle ortaya çıkıp nasıl uygulandığı üzerine kurulmuştur. Bu sorulara cevap aranırken ilgili nizamnamelerin Sultan II. Abdülhamid döneminde Tanzimat'a bağlı olarak sürdürülen modernleşme ve kanunlaşma pratiklerindeki yeri aranmıştır.

* Doktora öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, e-mail: history.anilgoc@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-9959-0052

¹ Burcu Belli, *Registered Female Prostitution in the Ottoman Empire (1876-1909)*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, Ankara 2020. Yazar, yüksek lisans tezinde ise Osmanlı'da delilik üzerine bir araştırma yürütmüştür. (Aynı yazar, *Insanity in the Reign of Abdülhamid II (1876-1909)*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, İstanbul 2014. Ayrıca bkz. Aynı yazar, "Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Delilik ve Delilerin Tarih Yazımındaki Yeri", *Toplumsal Tarih*, 297 (2018), s.50-55).

Yazar bu çalışmasında fuhuş meselesine yalnız kadınlar üzerinden tek taraflı bir yaklaşımla odaklanmamış, erkeklerin, hükümet yetkililerinin ve diğer ahalinin rollerini de sorgulamıştır. Ayrıca fuhuşun ekonomik konumu da irdelenmiştir. Kitabın büyük bir kısmında fuhuş, fahişelik ve salgın hastalıklarla kurulan bağa değinilmiş, meselenin devlet tarafından toplumsal sağlık boyutundan ele alındığı vurgulanmıştır.

Araştırmada öncelikle fuhuşun İslam hukukundaki yeri ve cezalandırılması gibi konularla meseleye giriş yapılmaktadır. Bu çerçevede fuhuşun şer'i ve örfi hukuktaki konumuna değinilmiştir. Modern öncesi dönemlerde, 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlı'da uygulanan bazı pratiklerden de bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmında ise fuhuşun yereldeki pratikleri sorgulanmıştır. Fahişelerin çalıştığı mahallelerdeki ahali ve kolluk güçleriyle aralarındaki ilişkilere değinilmiş, arşiv belgelerine geçen örnek hadiselerden bahsedilmiştir. Ancak yazarın ilgili bölümün sonlarına doğru yaptığı birtakım değerlendirmeler tartışmaya açılmalıdır. "1884'ten sonra fahişe, devletin gözünde kayıtlı olan kadınlardı ancak toplumun gözünde tarih ne olursa olsun kamusal alana çıkan her kadın fahişeydi ya da en azından uzak olmayan bir gelecekte olacaktı" (s.99) ifadesi bu örneklerden birisidir. Zira burada, devrin kadınlarına bakış açısını toplumun gözünden yansıtacak, ilgili döneme ait birincil gözlemler ve tespitlerden çok bir niyet okuma görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Şayet ilgili dönemde kadınlara dair çıkarılmış olan bazı süreli yayınlara müracaat edilseydi belki daha farklı fikirler meydana gelebilirdi. Ancak kaynak kullanımında süreli yayınların eksikliği çalışmanın genelinde mevcuttur. Osmanlıca süreli yayınların taranması ve işe yarar bilgi bulunmasının son derece problemlili bir süreç teşkil ettiğini kabul etmek gerekir. Bununla beraber yine de araştırma esnasında ortaya çıkan belirli tarih aralıklarında birtakım gazete ve dergilere bakılarak önemli bilgilerin elde edilmesi mümkündür.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Tanzimat sonrası Osmanlı modernleşmesine temel manada temas edilmiş ve bu sürecin Sultan II. Abdülhamid devrindeki gelişmeleri üzerinde durulmuştur. Bu kısımda söz konusu dönemin değerlendirilmesinde bazı eksiklikler görülmektedir. Yazarın araştırma yöntem ve tercihlerine sonuna kadar saygı duymakla beraber, *Mufassal Osmanlı Tarihi* veya *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* gibi başvuru kitaplarına neden müracaat edilmediği sorusu akla gelmektedir. Zira bu kaynaklar kullanılsaydı, Sultan III. Selim'in ölüm tarihi olarak hatalı bir şekilde 1807 yılı gösterilmez (s.113);² Sultan II. Mahmud için "1838'de doğal yollarla vefat eden padişah"

² Sultan III. Selim 1807'de tahttan indirilmiş, 1808'de hayatını kaybetmiştir. Konu hakkındaki birkaç ana kaynak için bkz. *Câbi Tarihi*, haz. Mehmet Ali Beyhan, I, TTK, Ankara 2003; Kalost Arapyan, *Ruşuk Âyânı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kabramanlıkları*, çev. Esat Uras, TTK, Ankara 1943; *George Oğuluckyan Ruznamesi 1806-1810 İsyânları III. Selim*,

(s.114) gibi bir tabir kullanılmazdı sanıyorum.³ Benzer problemler Sultan II. Abdülhamid dönemini tasvir eden anlatımlar için de söz konusudur. Padişahın tahta çıkışı hakkında herhangi bir kaynak gösterilmeden, “Hamid Efendi’ye gidip sultan naipliği önerdiler. Hamid Efendi ise daha evvel böyle bir şey yapan bir atası olmadığı gerekçesi ile bu teklifi reddetti” (s.116) denilmiştir. Sultan II. Abdülhamid’in padişahlığı meselesinde ortaya atılan bu iddia sonraki tarihlerde, Midhat Paşa’nın 1881’de Yıldız Mahkemesi’nde yargılandığı dönemde paşanın lehine geliştirilen argümanlar arasında oluşturulmuş bir karşıt anlatıdır.⁴ Araştırmanın ana konusu siyasi tarih olmadığı için bu gibi eksiklikler toleransla karşılanabilirse de yüzeysel dahi olsa temas edilecek meseleler için güvenilir ve sağlam kaynaklara başvurulması, çalışmanın genel niteliği bakımından daha olumlu neticeler doğurabilirdi.

Öte yandan fuhuş hakkında Osmanlı’daki düzenlemelerin Avrupa ve diğer devletlerdeki gelişmelerle mukayese edilerek yorumlanmış olması önemlidir. Bu tip değerli karşılaştırmalar sayesinde Osmanlı’da fuhuşun kapsamı ve özellikleri somut bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu çerçevede yabancı ülkelerde yapılan fuhuş düzenlemelerinin Osmanlı ile kıyaslanması ve bazı sayısal verilere temas edilmesi oldukça kıymetlidir. Bu noktalar çalışmaya önemli bir çeşitlilik katmaktadır. Ayrıca edebiyattan birtakım örneklerle temas edilmesi de konuya tarih araştırmalarında pek fazla rastlanılmayan türden bir zenginlik katmıştır. Zira edebi eserler yazıldıkları devrin zihniyet ve algılarını yansıtmaları bakımından tarih araştırmalarına birçok yönden faydalı olabilecek kaynaklardır.

Bununla beraber, yazarın fuhuş hakkındaki 1879 ve 1884 tarihli nizamnameleri değerlendirirken kullandığı, “Bu Nizamname, muhtemelen devletin karşı karşıya geldiği en zor uygulamalardan birisiydi” ifadesine katılmak güçtür. Ayrıca yine aynı yerde Sultan II. Abdülhamid’in “gelenekselci yaklaşımı değerlendirildiğinde dahi, böylesi bir planı uygulamaya sokmasının altında, gerçek bir cesaretin ve modernleş [sic] motivasyonunun olduğu söylenebilir” (s.156) ifadesi için de aynı şey söz konusudur. Zira birincide bir derecede doğal bir

IV. *Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972.

³ Sultan II. Mahmud 1839 yazında vefat etmiştir. Padişahın vefat tarihini 1 Temmuz 1839 olarak tespit eden bir makale de mevcuttur. (Ali Akyıldız, “Sultan İkinci Mahmud’un Hastalığı ve Ölümü”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 4 (2001), s.66).

⁴ Sultan Abdülhamid’in naipliği meselesi etrafında “Maslak Ahidnamesi” adlı bir belge ortaya atılmıştır. Kim tarafından üretildiği anlaşılamayan bu belge sahte bir evraktır. Zira diplomatika özellikleri incelendiğinde yazı tipi, tarih ve imzaların taklit olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca belgede imzası bulunan Hüseyin Avni Paşa’nın ilgili tarihte hayatta olmayışı iddiayı ironik boyutta çürüten bir başka noktadır (İbrahim Satı, *Sultan V. Murad’ın Hayatı ve Kısa Saltanatı (1840-1904)*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, Karaman 2020, s.137 ve dipnot 783).

eğilimle yazarın kendi konusuna atfettiği önceliğin tesiriyle doğmuş bir yargı mevcuttur. İkinci ifade ise ilgili nizamnameler sanki Sultan II. Abdülhamid'in kişisel özellikleri ve yönetim tercihleri arasında müstesna bir örnekmiş gibi algılanması bakımından problemlili görünmektedir. Çünkü Sultan II. Abdülhamid şahsen muhafazakar bir profil sergilemediği gibi, yönetim anlayışı da -bütün mekanizmalarla sosyal ve siyasi yetkileri denetleyip katı bir merkezileşmeyi ve tek adamlığı benimsemiş olmasına rağmen- oldukça modernleşmeci bir zihniyette sürmüştür.⁵ Dolayısıyla gerek bürokrasi ve siyasette gerekse toplumsal alanlardaki reformlar, kurumsallaşma ve kanunlaşma hareketlerinin gayet yoğun olduğu bir dönemde, adı geçen nizamnamelerin ortaya çıkışının da bu süreç içerisinde kendine yer edinmiş düzenlemelerden biri şeklinde yorumlanabileceği kanaatindeyim. Dolayısıyla yazarın, nizamnamelerin "II. Abdülhamid'in muhafazakâr imajı" ile çeliştiği ve "Tam da bu çelişki nedeniyle bu çalışma, II. Abdülhamid'i modern bir sultan olarak değerlendirmektedir" (s.182) şeklindeki yargılarına katılmak mümkün değildir. Zira muhafazakâr imaj algısının padişahın kendi döneminde varolan bir şey olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Söz konusu imaj, sonraki dönemlerde bir muhafazakâr arayışın kendine Sultan II. Abdülhamid'i hedef seçmesi sonucunda ortaya çıkmış bir olgudur. Esasen kitapta bu gibi problemlere de değinmiştir. Sultan II. Abdülhamid hakkında ifrat ve tefrit arasındaki ideolojik ve hissi değerlendirmelerin faydasızlığından bahsedilmiş "iki kutuplu bu algı akademide biraz kırılmaya başlamıştır... Elinizdeki çalışma da benzer bir tutumu benimsemiştir" (s.117) denilmiştir.

"Beyoğlu Nedir?" başlığı altında özellikle fuhuş nizamnamelerini ilgilendiren bir muhit olması yönüyle semtin bazı özelliklerine değinilmiştir (s.161-167). Belediye dairesinden bahsedilmesi, semtin genel bir panoramasının çizilmesi ve nüfus hakkında istatistiksel verilere temas edilmesi oldukça kıymetlidir. Bu bölüm için, Pera üzerine odaklanan bir doktora tezi yapmış olan Mehmet Kentel'in çalışmasından da faydalanılabildi kanaatindeyim.⁶ Bununla beraber, çok defa karşılaşılan dizgi ve yazım hataları, kısaltması BOA olan Osmanlı Arşivi'nin COA

⁵ Sultan II. Abdülhamid dönemi modernleşme hareketleri ve Tanzimat uygulamaları için pek çok kaynağa müracaat edilebilir. Özellikle Stanford Shaw'ın ilgili devir için "Tanzimat'ın Zirve Noktası (Culmination of the Tanzimat)" adlandırmasını tercih etmesi örnek gösterilebilir. (Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, II, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s.172 vd). Padişahın muhafazakâr bir bakış açısına sahip olmadığını kendi anlatımıyla öğrenebileceğimiz ana kaynak ise hususi doktorunun günlüğüdür (Âtuf Hüseyin Bey, *Sultan II. Abdül-hamid'in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Âtuf Hüseyin Bey'in Hatıraları (1909-1918)*, haz. M. Metin Hülâgü, Timaş Yayınları, İstanbul 2010).

⁶ Mehmet Kentel, *Assembling 'Cosmopolitan' Pera: An Infrastructural History of Late Ottoman Istanbul*, University of Washington, doktora tezi, Seattle 2018.

şeklinde belirtilmesi gibi teknik problemler de göze çarpmaktadır. Ayrıca araştırmanın temelini teşkil eden 1879 ve 1884 tarihli nizamnamelerin tam metinleri yayımlanmış olsaydı bu alandaki gelecek araştırmalar için fevkalade bir müracaat kaynağı olabilirdi kanısındayım.

Bu çalışma, Tanzimat dönemi araştırmalarına fuhuş konusunu ele alarak yaklaşan nadir bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar temelde ikincil kaynaklara dayanılmış ise de sosyal tarih araştırmalarının güçlüğü içerisinde bu derecede bakir bir konunun incelemeye alınması değerli bir teşebbüstür. Bu incelemede büyük ölçüde bardağın boş tarafını görmek kabîlinden ele almaya çalıştığım tüm olumsuzluklar bir yana, bu çalışma bilhassa dokunulmamış bir sahada atılan mühim adımlardan birisidir denilebilir. Belki de dikkat çekmeye çalıştığım eksikliklerin sebepleri bu araştırmanın ilgili alanda atılan ilk adımlardan biri olmasından kaynaklanmaktadır. Netice itibarıyla sosyal tarih araştırmaları özelinde Sayın Burcu Belli'nin araştırmaları gibi yeni ve özgün örnekleri görmeyi ümit etmeliyiz.

